

„GEOVEDY PRE KAŽDÉHO“

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta,
Katedra fyzickej geografie a geoekológie

a spoluriešiteľské organizácie:

Gymnázium, Ul. Ladislava Sáru 1, Bratislava

Gymnázium na Hubeného ulici, Hubeného 23, Bratislava

Gymnázium Matky Alexie, Jesenského 4/A, Bratislava

Vývoj vidieckeho osídlenia na Slovensku

Mgr. Gabriel Zubriczký, PhD.

2011

AGENTÚRA
NA PODPORU
VÝSKUMU A VÝVOJA

Dynamika vidieckych obcí v období 1869 - 1991

Z 2688 vidieckych obcí v roku 1991 (z toho 2 bez obyvateľov v roku 1991 - Javorina a Valaškovce), 71 obcí nemalo v roku 1869 žiadnych obyvateľov, resp. neexistovalo, teda index rastu bolo možné analyzovať len u 2617 (2615) obcí.

V roku 1869 žilo na vidieku 1 810 574 obyvateľov, pričom priemerná veľkosť vidieckej obce bola 692 obyvateľov (v roku 1991) na porovnanie 848 obyvateľov.

Priemerný index rastu bol za dané obdobie 127,7 %, 1082 obcí malo nadpriemerný rast a 1535 podpriemerný. V 1036 obciach neklesol počet obyvateľov pod pôvodný stav v roku 1869 a v 232 obciach klesol pod polovicu pôvodného stavu.

Spomedzi vidieckych obcí mala najväčší index rastu Kanianka, ktorú predstihli spomedzi všetkých obcí na Slovensku (vrátane miest) len Bratislava, Nová Dubnica, Martin, Svidník a Prievidza.

Tabuľka č.1: Vidiecke obce s najväčším indexom rastu Ir 1991/1869

Obec	fmr	p. obyv. 1869	p. obyv. 1991	Ir (%)
Kanianka	Prievidza	229	3 171	1384,72
Slovenské Nové Mesto	Košice	96	964	1004,17
Podbrezová	Brezno	654	4 176	638,53
Nemce	B. Bystrica	183	1 075	587,43
Kokšov-Bakša	Košice	179	1 032	576,54
Kováčová	Zvolen	249	1 393	559,44
Ivanka pri Dunaji	Bratislava	970	4 716	486,19
Vidiná	Lučenec	344	1 668	484,88
Slovenské Ďarmoty	V. Krtíš	128	605	472,66
Lietavská Lúčka	Žilina	388	1 785	460,05

Vo vidieckych obciach s najnižším indexom rastu žije menej ako 1/5 pôvodného stavu obyvateľstva v roku 1869. U niektorých z nich došlo k náhlemu poklesu počtu obyvateľov v istom krátkom časovom úseku, ale u väčšiny sa jedná o dlhodobý úpadkový proces, ktorý súvisí s tým, že sa nachádzajú v ekonomicky nevýhodnom prostredí.

Tabuľka č. 2: Vidiecke obce s najnižším indexom rastu Ir 1991/1869

Obec	fmr	p. obyv. 1869	p. obyv. 1991	Ir (%)
Regetovka	Bardejov	275	23	8,36
Lešť	Zvolen	2 257	231	10,23
Špania Dolina	B. Bystrica	1 275	144	11,29
Hradisko	Prešov	327	38	11,62
Príkra	Svidník	122	15	12,30
Píla	Žarnovica	1 490	194	13,02
Polerieka	Martin	98	13	13,27
Kunešov	Žiar n. Hr.	1 928	261	13,54
Livovská Huta	Bardejov	364	57	15,66
Donovaly	B. Bystrica	838	132	15,75
Motyčky	B. Bystrica	629	106	16,85
Krokava	Hnúšťa	287	49	17,07
Matysová	St. Ľubovňa	635	112	17,64
Parihuzovce	Snina	247	44	17,81
Lačnov	Prešov	133	24	18,05
Ábelová	Lučenec	1 861	348	18,70
Trebichava	Bánovce n.B.	413	79	19,13

V roku 1869 malo 96 vidieckych obcí viac ako 2000 obyvateľov, 419 obcí medzi 1000-1999, 861 obcí 500-999, 995 obcí 200-499, 246 obcí pod 200 ľudí (35 obcí do 99).

V roku 1991 bolo 7 obcí vo veľkostnej kategórii nad 5000 obyvateľov - Krásno nad Kysucou, Beluša, Oščadnica, Tvrdošovce, Dvory nad Žitavou, Nesvady a Čierny Balog, 215 obcí v kategórii 2000-4999, 514 obcí 1000-1999, 755 obcí 500-999, 793 obcí 200-499, 333 do 199 obyvateľov (97 obcí do 99, čo je viac ako v roku 1869). Populačne najmenšími obcami boli Javorina a Valaškovce (bez obyvateľstva), Polerieka (13 obyvateľov), Príkra (15), Závadka (16), Havranec (17), Šarbov (20), Belejovce (22), Regetovka a Valentová (23), Lačnov (24).

Tabuľka č. 3: Index rastu Ir 1991/1869 podľa veľkostných kategórií obcí v roku 1869

Veľkost. kat. obcí	počet obcí	index rastu	priem. prírastok obyv. (abs.)
+2000	94	105,97	106
1000-99	418	127,77	355
500-999	861	128,34	202
200-499	997	126,77	88
-200	246	138,43	55

Najviac ľudí pribudlo v priemere v obciach s 1000-1999 obyvateľov, celkovo najviac ľudí pribudlo v kategórii 500-999. Tieto dve kategórie sa prejavili ako najživotoschopnejšie, menej rástli najväčšie obce, napr. dve najväčšie obce v roku 1869 Veľké Rovné a Málinec mali pokles, vôbec zo siedmych najväčších v roku 1869 narástli len Tvrdošovce a Šaštín-Stráže. Natíska sa tu otázka, či sú aj pri vidieckych obciach bariéry rastu ako pri mestách? Odmysliac typ obcí s populáciou vyznačujúcou sa extrémnou pôrodnosťou ako sú napr. Jarovnice, obec rastie do určitej veľkosti, buď sa transformuje a mení na mesto, alebo ostáva nerastúcou dedinou.

Zaujímavé, že z dnešných miest dve mali v roku 1869 menej ako 500 obyvateľov -Dudince a Nová Dubnica, 5 malo do 1000 obyvateľov, 19 do 2000 a 81 do 5000 obyvateľov, pričom 5 miest vôbec neexistovalo.

Najväčšími obcami v roku 1869 boli Veľké Rovné so 4505 a Málinec so 4199 obyvateľmi, hranicu 4 tisíc ešte prekonávali Tvrdošovce, Klenovec, Borský Mikuláš, Vlčany a Šaštín-Stráže, po nich nasledovali Vrbovce, Bošáca, Dvory nad Žitavou, Pukanec.

Najmenšími obcami boli Rohožník s 34 a Havranec so 48 obyvateľmi, nasledovali Turčiansky Ďur, Mrázovce a Korejovce.

Niektoré aspekty dynamiky vidieckej populácie v období 1991 - 2001

Aj keď sme sa v našej analýze zamerali na regionálny aspekt dynamiky vidieckeho osídlenia, predsa by sme poukázali na jednu zaujímavú koreláciu na úrovni obcí. Ako uvádzame v tabuľke 1, v období 1991 až 2001 sa preukázala priama závislosť medzi veľkostnou kategóriou obcí a ich populačným rastom. Čím väčšia veľkostná kategória tým vyšší index rastu. Uvedená skutočnosť, hoci nie je prekvapivou, je zaujímavá tým, že sa podobná závislosť nepreukázala pri analýze vidieckych obcí v období 1869 –1991, kedy sa najvyššie indexy rastu objavili pri stredných veľkostných kategóriách – pri obciach s veľkosťou okolo 1 000 obyvateľov. Je potešiteľné, že všetky tri veľkostné kategórie nad 500 obyvateľov zaznamenali nárast a potvrdili populačnú stabilitu. Naopak problémové sú hlavne najmenšie obce do 200 obyvateľov, kde výsledný index rastu poukazuje na takmer päťtinový úbytok, čo z hľadiska ich populačnej stability nevestí nič dobrého.

Tabuľka č. 4 Dynamika rastu vidieckych obcí Slovenska podľa veľkostných kategórií v roku 1991

veľkostná kategória obcí	počet obcí	počet obyv. v r. 1991	počet obyv. v r. 2001	Index rastu Ir01/91
2000 a viac	225	659841	684417	103,72
1000-1999	520	734988	750894	102,16
500-999	779	552728	562745	101,81
200-499	822	286278	279075	97,48
do 199	340	46704	38259	81,92

Najväčší podiel vidieckej populácie bol v roku 1991 v regióne Námestovo 84,3 %, ďalej v regiónoch Gelnica, Kráľovský Chlmec, Sobrance, Veľký Krtíš, Brezno, Stará Ľubovňa, Vranov nad Topľou, Čadca a Spišská Stará Ves. Naopak najmenší podiel vidieckej populácie bol pochopiteľne v regiónoch s najväčšími centrami Bratislava, Banská Bystrica, Košice (všade pod 30 %), ďalej v regiónoch Dubnica nad Váhom, Zvolen a Hnúšťa. V priebehu 10 rokov do roku 2001 sa podiely vidieckej populácie v závislosti od indexu rastu mierne pozmenili. Najväčší pokles podielu vidieckej populácie nastal v regiónoch Snina (pokles o 4 %), Medzilaborce (3,9 %), Stropkov (3,3 %), Sobrance (3,0 %), ďalej v regiónoch Spišská Stará Ves, Senica, Bánovce nad Bebravou, Trebišov a Považská Bystrica. Naopak najväčší posun v zastúpení vidieckej populácie zaznamenali regióny Poprad (rast o 2,9 %), Žiar nad Hronom, Spišská Nová Ves, Topoľčany, Štúrovo, Banská Bystrica, Košice a Piešťany. Samozrejme pri zmenách podielov vidieckej populácie (hlavne pri kladnom posune) zohrali dôležitú úlohu aj administratívne zmeny, napr. dezintegrácia miest odčlenením pôvodne samostatných vidieckych obcí. Podiel vidieckej populácie v jednotlivých regiónoch v roku 2001 uvádzame v tabuľke.

Najväčšie absolútne prírastky vidieckeho obyvateľstva boli v regiónoch Poprad 7,8 tisíc, Prešov 7,7 tisíc Spišská Nová Ves 7,6 tisíc, Košice 6,3 tisíc, Námestovo 4,9 tisíc a Bratislava 4,8 tisíc. Okrem východoslovenských regiónov s vyšším podielom rómskej populácie ide o Námestovo, región s dlhodobou najvyšším prirodzeným prírastkom slovenského etnika a Bratislava, kde to môžeme považovať už za prvé relevantné dôkazy postupujúcej suburbanizácie hlavného mesta.

Najväčšie absolútne úbytky vidieckeho obyvateľstva sme zaznamenali v regiónoch Levice a Nové Zámky po 2,2 tisíc, Nitra 1,5 tisíc, Senica a Nová Baňa 1,3 tisíc, Štúrovo 1,2 tisíc a Nové Mesto nad Váhom 1,1 tisíc.

Najvyšší rast zaznamenali vidieckej obce v regiónoch s najvyšším prirodzeným prírastkom, teda na východnom a severnom Slovensku. Zaujímavá je pozícia regiónu Bratislava na 13. mieste, čo poukazuje na prvé relevantné prejavy suburbanizácie Bratislavy. V tomto prípade možno považovať rast predovšetkým za výsledok migračného prírastku. Pri raste vidieckej populácie niektorých regiónov zohrali svoju úlohu administratívne zmeny v smere mesto – vidiek. Až 32 regiónov, takmer polovica všetkých zaznamenala za študovanú dekádu pokles počtu vidieckej populácie. Najväčší pokles nastal v periférnych, ekonomicky poddimenzovaných regiónoch a v regiónoch s výrazným zastúpením podhorských a baníckych obcí, obcí s vyšším podielom rozptýleného osídlenia.

Zaujímavé je porovnanie indexu rastu vidieckej populácie s indexom rastu mestskej populácie v tom ktorom regióne. Kým napr. v regiónoch Štúrovo, Nová Baňa, Šahy, Nové Zámky rovnako ako vidiecka klesla aj mestská zložka populácie, v regiónoch Medzilaborce, Myjava, Sobrance, Spišská Stará Ves, Bánovce nad Bebravou sa zdá, že mestská populácia rástla na úkor vidieckej, čo nám dáva predpoklad, že v týchto regiónoch najviac prevládala migrácia z vidieka do regionálneho centra (centier). Pri najväčších rozdieloch, čo sa týka rastu v prospech vidieka – regióny Spišská Nová Ves, Poprad, Topoľčany, Banská Bystrica, Žiar nad Hronom a pod., zohrala najväčšiu rolu spomínaná dezintegrácia miest a vznik nových (staronových) vidieckych obcí.

Záver

Prvé analýzy po najnovšom sčítaní obyvateľstva poukazujú na čoraz väčšiu regionálnu diferenciáciu z pohľadu vidieckeho osídlenia. Predloženú analýzu považujeme za vstupnú, ktorú chceme v dohľadnom čase rozšíriť a spresniť (anulovať efekt administratívnych zmien obcí a pod.). Už teraz sa nám však ponúka niekoľko záverov:

- lepšie rastú väčšie vidiecke obce
- obce pod 200 obyvateľov spejú k vyľudneniu
- rastú hlavne regióny s vyšším prirodzeným prírastkom
- populačný rast nezodpovedá ekonomickej sile regiónov

- Slovensko je, čo sa týka migračnej dynamiky, klinicky mŕtve
- populačne sa degradujú poľnohospodársky najcennejšie územia, čo potvrdzuje, že poľnohospodárstvo nie je rozhodujúcim rozvojovým faktorom vidieka

Literatúra

Bezák, A., (1990): *Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska*. Geografický časopis, 42, 1, Bratislava, pp. 57 – 73

Spišiak, P., (1998): *Trvalá udržateľnosť rurálnych systémov*. In: *Implementácia trvalo udržateľného rozvoja*. ÚKE SAV, Bratislava, pp. 286

Zubriczký, G., (2001): *Dynamika vidieckeho osídlenia Slovenska po roku 1869*. In: *Geografické aspekty stredoevropského priestoru*. Masarykova univerzita v Brne. pp. 213-218

Zubriczký, G., (2002): *Analýza rurálneho priestoru Slovenska z hľadiska rozvojových perspektív jeho osídlenia*. In: *Regionálnogeografické štúdie 1. Mapa Slovakia*, škola s.r.o. Bratislava, pp. 68 – 120 a CD

Zubriczký, G., (2003): *Rurálna geografia. Mapa Slovakia*, škola s.r.o. Bratislava, pp. 64

Výsledky zo Sčítania ľudu, domov a bytov k 3.3.1991. SŠÚ, Bratislava

Výsledky zo Sčítania ľudu, domov a bytov 2001. SŠÚ, Bratislava

Mgr. Gabriel Zubriczký, PhD., Katedra regionálnej geografie, OaPK, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, mail: zubriczky@fns.uniba.sk